

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.4

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.4.13>

А. Пахлеванзаде

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету

ПОНЯТТЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Статтю присвячено висвітленню підходів до питання незаконного обігу наркотичних засобів у міжнародному праві, розгляд наявних концепцій цієї дефініції. Окреслено ступінь наукової розробленості проблеми.

У статті проаналізовано наслідки розвитку незаконного обігу наркотиків та зазначено, що це вимагає від світової спільноти науково-обґрунтованих, комплексних, системних і взаємопов'язаних заходів, здійснення яких дозволить спільними зусиллями держав і міжнародних структур успішно протистояти поширенню цієї проблеми.

Підкреслено, що міжнародні організації відіграють помітну роль у посиленні потенціалу держав-членів у боротьбі з наркотиками, злочинністю, корупцією і тероризмом. Характер термінової потреби у вирішенні вищезазначених проблем вимагає розгляду від урядів усіх держав на порядку денному питання про організацію і вдосконалення міжнародних механізмів, які би сприяли вирішенню питань поширення наркотиків.

Наголошено, що наркоіндустрія не зупиняється у своєму розвитку, неухильно підвищує свій технічний і фінансовий потенціал, упроваджує нові науково-технічні рішення своїх потреб і ніколи не стоїть на місці. Завдяки цьому транснаціональні злочинні синдикати мають змогу використовувати сучасні досягнення науки і техніки, зокрема засоби озброєння, боєприпаси, системи електронного оснащення, тим самим розвиваючи свою мережу у всьому світі та успішно підтримуючи її стабільність.

У статті зазначено, що під незаконним попитом розуміють реальну потребу у наркотичних засобах для наркотизації, тобто споживання з метою сп'яніння у країні або в окремому регіоні у певний період. Для наркотичної злочинності характерною є певна однорідність.

У статті підкреслено, що міжнародна спільнота прагне уніфікувати систему дефініцій досліджуваного явища. Доведено, що світовій спільноті вдалося напрацювати певний досвід у боротьбі із незаконним обігом наркотиків. Важливо зазначити, що ключова роль у подібній боротьбі належить саме системі міжнародних органів та інституцій, які своїм функціоналом сприяють підвищенню рівня співробітництва на міжнародній арені між суверенними державами шляхом втілення прийнятих ними міжнародно-правових актів.

Ключові слова: міжнародна організація, незаконний обіг, наркотичні засоби, злочин, співпраця.

Постановка проблеми. Нині міжнародний незаконний обіг наркотичних засобів набуває все більшої актуальності. Боротьба із незаконним обігом наркотиків і психотропних речовин – це проблема, з якою зіткнулись уряди та суспільства в усьому світі; це болюче питання, яке не має національних, територіальних, релігійних та інших кордонів.

Незаконний обіг наркотиків – це досить багатогранне явище, яке за останні десятиліття наби-

рає ще більш швидкого поширення у суспільстві загалом і серед молоді зокрема. Масштаби незаконного обігу та розповсюдження наркотичних засобів, так само, як і немедичного вживання наркотиків та інших психотропних речовин, важко переоцінити. Із кожним роком вони зростають і досягають рівня серйозної загрози здоров'ю і стабільності кожного народу та нації, а також соціальної, політичної і економічної небезпеки у кожній державі, зокрема і в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Багато науковців у своїх дисертаціях, статтях, посібниках, підручниках досліджували питання незаконного обігу наркотичних засобів як у межах національного, так і в окремих аспектах міжнародного права, серед яких О. Ф. Андрійко, С. Бандурка, В. Д. Берназ, В. О. Васільєва, А. М. Волощук, В. М. Гаращук, І. В. Ємченко, О. В. Козаченко, М. П. Легецький, Н. А. Мирошниченко, Слинко С. та інші. Однак увага до дефініції «незаконний обіг наркотичних засобів» залишається і досі актуальною.

Мета роботи – дослідження підходів до визначення поняття «незаконний обіг наркотичних засобів» у міжнародному праві.

Виклад основного матеріалу. Зростання масштабів зловживання наркотичними засобами та їхнього незаконного обігу ставить серйозну загрозу для здоров'я і благополуччя людей, чинить негативний вплив на економічні, культурні та політичні основи суспільного устрою. Визнаючи, що незаконний обіг наркотиків є вкрай небезпечною злочинною діяльністю, припинення якої вимагає невідкладної і першочергової уваги, більшість країн світу вважає найважливішою умовою успіху у боротьбі із наркозлочинністю вжиття цілеспрямованих заходів із протидії їй. Оскільки вивчати складне соціально-правове явище, яким, безперечно, є наркозлочинність, неможливо, було вирішено з метою виявлення повного набору якісних характеристик дослідити зміст цього явища з усіх без винятку значущих для протидії їй позицій. Проаналізовано операційні визначення з інших галузей права, а також напрацювання міжнародних робочих груп та інституцій стосовно наркоманії, наркотиків, їхнього незаконного обігу, наркотизму, наркотизації тощо. У них були виділені значущі ознаки, що розкривають якісні характеристики, урахування яких є необхідним для організації ефективної протидії їй правоохоронними органами, державними і міжнародними організаціями [1, с. 245].

Більше того, міжнародний обіг незаконних наркотиків досяг такого рівня поширення та організації, що йому стали притаманні невід'ємні риси ринкової економіки, зокрема попит і пропозиція, у прямій залежності від яких перебуває його кон'юнктура [2, с. 89].

У Довідковій записці № 1 від 15 лютого 1997 року до Щорічної доповіді Міжнародного комітету із контролю над наркотиками вживаються такі терміни, як «незаконний оборот наркотиків», «споживання і виробництво нарко-

тиків», «виробництво, обіг і вживання наркотиків», «незаконне виготовлення метамфетаміну та незаконний обіг цієї речовини і його прекурсорів». Аналіз тексту Довідкової записки дозволяє зробити висновок про те, що під час вживання цих термінів автори документа мають на увазі «незаконний обіг наркотичних засобів» у тому сенсі, в якому це поняття вживається у Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року [3]. Згідно із цим документом, незаконний обіг наркотичних засобів передбачає також їхнє виробництво і виготовлення. Поняття «незаконний обіг наркотичних засобів» використовується також у документах, прийнятих у межах Співдружності Незалежних Держав. Однак у Концепції держав-учасників Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю від 2 квітня 1999 року незаконне виробництво наркотичних засобів і психотропних речовин та їхній незаконний обіг розглядаються в якості самостійних дій.

У Європейському Союзі також було вироблено свої підходи до поняття «незаконний обіг наркотиків» і суміжних із ним дефініцій. Наприклад, згідно зі статтею 1 Рамкового рішення 2004/757/ЖНА, яка встановлює мінімальні правила щодо складових елементів злочинів і санкцій у сфері незаконного обігу наркотичних речовин від 25 жовтня 2004 року [4], під «наркотиком» мають розумітися будь-які речовини, передбачені Єдиною конвенцією про наркотичні речовини 1961 р. (із змінами, внесеними Протоколом 1972 р.) та Віденською конвенцією про психотропні речовини 1971 р., прийняті в межах Організації Об'єднаних Націй.

Під «прекурсором» розуміють будь-яку речовину, яка вказується у такому сенсі у законодавстві ЄС, за яким здійснюються зобов'язання, що впливають із ст. 12 Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 р.

У межах цих актів злочинами також потрібно було визнавати підбурювання, пособництво та замах на вчинення незаконних діянь [5, с. 171].

Держави-члени зобов'язувалися вживати необхідних заходів для того, щоб за вчинення злочинів призначалися покарання, які були б ефективними, пропорційними та володіли запобіжним ефектом. Окрім того, держави-члени зобов'язувалися забезпечувати конфіскацію таких речовин.

До того ж Рамковим рішенням передбачається можливість притягнення до відповідаль-

ності юридичних осіб (тобто будь-які утворення з таким статусом за національним правом). Юридичні особи потрібно було притягувати до відповідальності на основі статті 6 за злочини, скоєні в інтересах будь-якої особи, яка могла діяти індивідуально або у складі того чи іншого органу підприємства, котрий займав вищу посаду в межах юридичної особи на основі можливості представництва юридичної особи, а також за наявності повноважень щодо процесу прийняття рішень від імені юридичної особи або наявності права контролювати дії юридичної особи (або дії інших суб'єктів усередині юридичної особи). Держави-члени зобов'язувалися забезпечувати притягнення юридичної особи до відповідальності за умови відсутності нагляду і контролю за діями вищезазначеної особи, що створило люфт для вчинення злочинів, зазначених у статтях Рамкового рішення на користь такої юридичної особи, особою або під її керівництвом.

Заходи, які держави-члени зобов'язалися вживати, повинні відповідати критеріям ефективності, співмірності та володіти сутністю превенції. Такі заходи можуть містити санкції, зокрема (але не виключно) кримінально-правові або інші штрафи і санкції, наприклад, заходи, що спричиняють позбавлення права отримувати податкові чи інші пільги або допомогу з боку публічної влади; заходи, що спричиняють тимчасову або постійну заборону здійснювати комерційну діяльність; поміщення під судовий нагляд; ліквідацію юридичної особи у судовому порядку; тимчасове або остаточне закриття установ, які використовувалися для вчинення злочину; конфіскацію речовин, які є об'єктом вищезазначених злочинів, зняряддя, що використовувалися або призначалися для використання під час вчинення цих злочинів, і прибутків від цих злочинів, або конфіскацію майна, вартість якого відповідає вартості цих прибутків, речовин або знярядь.

Світова спільнота зустріла питання про реагування на появу на ринку збуту нових наркотиків наприкінці 2000-х рр. Уряди багатьох країн відкрили для себе, що, незважаючи на те, що споживання речовин, які визначаються підконтрольними за Конвенціями ООН про наркотики (тобто кокаїн, екстазі або канабіс – «контрольовані наркотики»), стабілізувалося, хоча їхні масштаби залишилися великими [6], проте нові види психотропних речовин зі здатністю імітувати ефект контрольованих наркотиків розцінювалися на ринках збуту як законна

альтернатива саме контрольованим наркотикам, оскільки не підлягали відповідним заходам контролю зі сторони країн-членів Конвенції ООН і через це набули широкого застосування у промисловості, все більше набуваючи розповсюдження і в ЄС. Починаючи з 1997 року, протягом 15 років держави-члени ЄС повідомили про появу близько 290 речовин, а у 2012 році майже кожного тижня повідомлялося про появу більше ніж однієї речовини на ринку. Кількість речовин, про які було повідомлено протягом 2009-2012 років, зросло утричі (із 24 до 73) [7, с. 23]. Особи переважно молодого віку споживали саме психотропні речовини, які тільки з'явилися на ринку. Однак варто зазначити, що шкода для здоров'я, яка завдавалася цими новими психотропними речовинами, була такою ж, як і від контрольованих наркотиків, так само, як і розмір тягаря для суспільства. Такий ризик підштовхнув уряди країн до введення різного спектру обмежувальних заходів. Але лише національні обмежувальні заходи не мали потужного результату через те, що подібні речовини перебувають у вільному обігу на внутрішньому ринку – приблизно 80% відомих речовин були виявлені більш ніж в одній державі-члені. У жовтні 2011 р. Комісія прийняла Повідомлення «Про більш рішучу реакцію Європи на наркотики», де визначила нові психотропні речовини як одну із проблем, які потребують жорстокої реакції на рівні ЄС [8]. 10 травня 2005 р. Рада прийняла рішення 2005/387/ІНА про обмін даними, еволюцію можливих ризиків і створення механізму контролю за новими психотропними речовинами, що передбачав певний механізм реагування на ризики, які створювали нові психотропні речовини. Такий механізм міг спричинити організацію системи контрольних заходів для вищезазначених речовин і встановлення кримінальних санкцій на території ЄС. У 2013 році Комісія підготувала проєкт Регламенту Європейського Парламенту та Ради про нові психотропні речовини [9, с. 10] з метою підвищення рівня реагування на доволі часту появу нових психотропних речовин та їхнє розповсюдження на території ЄС. Цей проєкт Регламенту спрямований на підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку щодо легального обігу нових психотропних речовин шляхом мінімізації бар'єрів для торгівлі, превенцію створенню таких бар'єрів, створення вищої правової впевненості для економічних операторів; водночас акцент був наданий зменшенню доступності психотропних речовин, які

становили небезпеку, завдяки більш ефективним і відповідним заходам ЄС.

Вищезазначені ідеї вимагали упровадження кримінальної відповідальності за незаконний обіг таких нових психотропних речовин, унаслідок чого Комісією у вересні 2013 року було підготовлено проєкт Директиви Європейського Парламенту і Ради про внесення змін до Рамкового рішення 2004/757/JHA у частині визначення наркотику [10]. Зважаючи на це, передбачалась така редакція статті 1 Рамкового рішення: «наркотик» означає: а) будь-яку речовину, передбачену Єдиною конвенцією про наркотичні речовини 1961 р. (із змінами, внесеними Протоколом 1972 р.) та Віденською конвенцією про психотропні речовини 1971 р., прийнятими у межах ООН; б) будь-яку речовину, що міститься у Додатку; с) будь-яку психотропну речовину, яка становить серйозні медичні, соціальні та безпекові ризики, є предметом постійних обмежень щодо вільного обігу на ринку та на підставі Регламенту про нові психотропні речовини.

До ст. 9 додавалися положення про нові психотропні речовини, які потрібно було обмежувати у розрізі вільного обігу, тому держави-члени були зобов'язані протягом дванадцяти місяців після вступу в силу таких постійних обмежень щодо обігу нових психотропних речовин прийняти необхідну нормативно-правову базу для ефективного застосування положень Рамкового рішення до нових психотропних речовин. Зміст положень таких нормативно-правових актів мають невідкладно повідомлятися Комісії. Під час прийняття державами-членами цих положень останні повинні посилатися на це Рамкове рішення або супроводжувати посилання у випадку їх офіційної публікації. Держави-члени мають визначати форму такого посилання. Через 5 років після набуття чинності Директиви та кожні наступні 5 років Комісія оцінює зусилля держав-членів щодо імплементаційних заходів положень Директиви. Окрім того, до Директиви додається Додаток, який містить перелік нових психотропних речовин [11, с. 115].

Саме завдяки великому пласту доробок таких міжнародних організацій під час цього дослідження нам вдалося проаналізувати поняттєвий апарат у сфері незаконного обігу наркотичних речовин і прослідкувати його закріплення у документах міждержавного характеру, унаслідок чого можна дійти висновку, що на цьому етапі міжнародна спільнота прагне уніфікувати систему дефініцій у такому напрямку

та намагатись оновлювати списки речовин, які мають наркотичний вплив, на регулярній основі з огляду на безперервну появу все нових і нових речовин на ринку збуту.

Отже, ми можемо підсумувати, що з погляду на феномен наркологічної злочинності її вихідним елементом є незаконний обіг наркотиків – негативне соціально-правове явище, зумовлене існуванням незаконного попиту на наркотики у частини населення і незаконною діяльністю осіб із його задоволення.

Водночас під незаконним попитом розуміють реальну потребу у наркотичних засобах для наркотизації, тобто споживання з метою сп'яніння у країні або в окремому регіоні у певний період. Із названих позицій наркозлочинність можна розглядати як різного ступеня законспіровану діяльність усіх її учасників, нерідко також об'єднаних в організовані злочинні групи, спрямовану на створення і функціонування джерел та каналів надходження наркотиків на нелегальний ринок. Для наркотичної злочинності загалом є характерною кримінологічна однорідність. Однак слід виділити такі три провідні напрями злочинних практик:

- злочини, прямо пов'язані із наркобізнесом, тобто незаконним обігом наркотиків;
- злочини, вчинення яких пов'язане із наркотичною залежністю, тобто коли на злочинну поведінку впливає хронічна наркоманія, коли вчинки людини залежать від того, що вона відчуває потребу у наркотиках і прагне її задовольнити;
- злочини, які вчиняються особами, що перебувають у стані наркотичного сп'яніння.

Висновки і пропозиції. За останні роки світове співтовариство пройшло тернистий шлях становлення своєї політики, спрямованої на боротьбу із незаконним обігом наркотичних засобів і наркозалежністю. За цей час вдалося не лише прийняти юридично обов'язкові для імплементації у різних організаціях держав-членів нормативно-правові акти, але і запровадити всесвітні системи спостереження, проводити регулярний і послідовний моніторинг трансформації наркотрафіку, а також розробити і запровадити у життя механізми раннього попередження з метою швидкого реагування на появу нових психотропних речовин.

Ефективне реагування на потік наркотиків через території різних держав вимагає від законодавців, правоохоронних органів і науковців вивчення досвіду одне одного та міжнародних організацій як суб'єктів, які присвячують цій проблемі досить багато уваги.

Список використаної літератури:

1. Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам. Київ, 2006. 455 с.
2. Албул С.В. Оперативно-розшукова характеристика злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та її значення у протидії злочинності. *Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць*. Вип. 55. Одеса: Юридична література, 2010. С. 628-633.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096 (дата звернення: 19.09.2021).
4. Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking. *Official Journal*. L. 2004. Vol. 335. P. 8-11.
5. Музика А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ: Логос, 1998. 323 с.
6. Ажакина Т., Моднов И., Сергеев А. Международно-правовое регулирование отношений в сфере противодействия незаконному обороту наркотиков. URL: <http://www.narcom.ru/law/system/21.html> (дата звернення: 19.09.2021).
7. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking, as regards the definition of drug. COM (2013) 619 final. 2013/0305 (COD). 42 p. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013PC0618&from=EN> (дата звернення: 19.09.2021).
8. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Towards a Stronger European Response to Drugs. COM (2011) 689/2. URL: http://ec.europa.eu/justice/anti-drugs/files/com2011-6892_en.pdf (дата звернення: 19.09.2021).
9. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on new psychoactive substances. COM (2013) 618 final. 2013/0304 (COD). 10 p. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013PC0619&from=EN> (дата звернення: 19.09.2021).
10. International Opium Convention. The Hague. 23 January, 1912. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIV.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-2&chapter=6&Temp=mtdsg4&clang=_en (дата звернення: 19.09.2021).
11. Горькавий С. С. Європейський інституційний механізм протидії незаконному обігу наркотиків. *Наукові записки Інституту законодавства ВРУ*. 2011. № 2(5). С. 114-118.

Pahlevanzade A. The concept of illegal trafficking in narcotic drugs in international law

The article is devoted to the coverage of approaches to the issue of illicit drug trafficking in international law, consideration of existing concepts of this definition. The degree of scientific elaboration of the problem is outlined.

The article analyzes the consequences of the development of drug trafficking and states that it requires from the world community scientifically sound, comprehensive, systematic and interconnected measures, the implementation of which will allow joint efforts of states and international organizations to successfully counter the spread of this problem.

It is emphasized that international organizations play a significant role in strengthening the capacity of member states in the fight against drugs, crime, corruption and terrorism. The urgency of addressing the above issues requires that all governments consider the organization and improvement of international mechanisms to address drug trafficking.

It is emphasized that the drug industry does not stop in its development, steadily increases its technical and financial potential, introduces new scientific and technical solutions to its needs and never stands still. As a result, transnational criminal syndicates are able to use the latest advances in science and technology, including weapons, ammunition, and electronic equipment, thereby developing their network around the world and successfully maintaining its stability.

The article states that illegal demand refers to the real need for narcotic drugs, ie consumption for the purpose of intoxication, in a country or in a particular region during a certain period. Drug crime is characterized by a certain homogeneity.

The article emphasizes that the international community seeks to unify the system of definitions of the phenomenon under study. It has been proven that the world community has managed to gain some experience in combating drug trafficking. It is important to note that the key role in such a struggle belongs to the system of international bodies and institutions, whose functionality contributes to increasing the level of cooperation in the international arena between sovereign states through the implementation of international legal acts adopted by them.

Key words: international organization, illicit trafficking, drugs, crime, cooperation.